

Україні. –Х.: «Одиссей», 2002. –382 с.

17. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. –Х.: Консум, 1998. –480 с.

18. Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право. Учебник. –М.: «Дело», 1999. –728 с.

19. International and European Social Security Law/ European Masters in Social Security 1999-2000. Instituut Sociaal Recht of the Katholieke Universiteit. –Leuven. –2000. –289 p.

20. Egger J. Das Arbeits- und Sozialrecht der EG und österreichische Rechtsordnung. –Wien: Mainz, 1998. –440 p.

21. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. –Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. –704 с.

22. Алексеев С.С. Теория права. –М.: Изд-во БЕК, 1994. –224 с.

Надійшло до редколегії 23.03.2007

БИДЮКОВА М.С. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАБОТНИКОВ ОВД

Определяются особые признаки правового регулирования материального обеспечения работников ОВД, анализируются его недостатки, предоставляются конкретные предложения и рекомендации относительно усовершенствования его теоретико-правовых основ.

***

BIDJUKOVA M.S. MODERN CONDITION OF LEGAL REGULATION MATERIAL MAINTENANCE OF WORKERS OF LAW-ENFORCEMENT BODIES

Special attributes of legal regulation of material maintenance of workers of law-enforcement bodies are defined; its lacks are analyzed, specific proposals and are given the recommendation concerning improvement of its theoretic-legal bases.

УДК 349.2

Т.О. ДІДКОВСЬКА

Харківський національний університет внутрішніх справ

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ НА РОБОТАХ ІЗ ШКІДЛИВИМИ ТА ВАЖКИМИ УМОВАМИ ПРАЦІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Висвітлені теоретичні питання, пов'язані з особливостями правового регулювання пенсійних правовідносин працівників, що працюють на роботах із шкідливими та важкими умовами праці.

Пенсійні відносини, як і будь-які інші суспільні відносини, повинні регулюватися правом з метою їхнього впорядкування та забезпечення відповідного контролю й охорони з боку держави. Досить вдало з цього приводу висловлюється О.Ф. Скакун: «Найвищим суспільним призначенням права є забезпечення в нормативному порядку свободи в суспільстві, затвердження справедливості, виключення самовольства та безладу із життя суспільства. Недарма ще римські юристи писали: «*jus est ars boni et aequi*» – право є мистецтво добра та справедливості. Згідно із загальною соціальною точкою зору, право – це міра свободи та справедливості, яка фактично захищена в цьому суспільстві» [1, с.236]. На сьогодні, попри досить розповсюджену вживаність, поняття «правове регулювання» однозначно не визначено в юридичній науці. Так, термін регулювання походить від латинського «*regulo*» – правило, і означає впорядкування, налагоджування, приведення будь-чого у відповідність до чогось. Право завжди регулятивне. Діючи як комунікативна система, воно регулює поведінку суб'єктів права, ставить її в певні межі. Право регулює поведінку учасників суспільних відносин. Отже, регулювання правом пенсійних відносин є необхідною вимогою їхнього існування, оскільки таким чином встановлюється справедливість в сфері пенсійного забезпечення. Саме завдяки правовому регулю-

ванню суспільні ознаки набувають ознак правовідносин.

Пенсійні правовідносини – це окремий вид правовідносин, а значить, з огляду на закони логіки, можна з впевненістю казати, що між ними існує взаємозв'язок загального й особливого. На сьогодні питання пенсійних правовідносин є недостатньо вивченим, крім того, в зв'язку із пенсійною реформою потребує додаткового дослідження. Так, дане питання розглядали в своїх роботах І.М. Сирота [2], Р.І. Іванова [3], А.Д. Чайкін [4], А.В. Тарасова, Ю.К. Толстой [5], І.В. Гуцун [6], Ю.К. Тропкін та інші автори. Значний вплив на визначення правової природи правовідносин у сфері пенсійного забезпечення здійснюють норми соціального права, оскільки пенсійні відносини є одним із видів соціального забезпечення, розглядаються як один із інститутів цієї галузі права, а згідно із деякими теоріями, є предметом права соціального забезпечення, а також є об'єктом пенсійної реформи. Також неабиякий вплив на відносини у сфері пенсійного забезпечення здійснюють норми трудового права. Однак, пенсійним правовідносинам притаманні свої специфічні особливості, що потребують детального вивчення та аналізу.

Характерними ознаками пенсійних правовідносин є те, що: 1) пенсійні правовідносини представляють собою вид суспільних відносин; 2) пенсійні правовідносини виникають на основі норм права; 3) пенсійні правовідносини є предметом права соціального забезпечення, в зв'язку із

чим є тісно пов'язаними із нормами трудового права; 4) даним правовідносинам притаманні свої специфічні властивості, що значно відрізняють їх від усіх інших правових відносин; 5) специфіка пенсійних правовідносин полягає у підставах виникнення, суб'єктах правовідносин, об'єкті, змісті та методу правового регулювання; 6) реалізація пенсійних правових відносин забезпечується державою, оскільки право громадян на пенсію закріплене в ст.46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [7].

Специфіка пенсійних правовідносин проявляється і в об'єкті. На сьогодні так і не знайдено остаточного вирішення, що саме належить до об'єкту пенсійних правовідносин, у зв'язку з чим на сьогодні не існує єдності і в його трактуванні. Це питання в юридичній літературі є одним із найбільш дискусійних. Як і при визначенні об'єкту правовідносин у теорії права постає проблема стосовно того, що входить до об'єкту правовідносин. Як ми вже зазначали, об'єкт – це те, з приводу чого відбуваються правовідносини. У сфері пенсійних правовідносин, на думку різних учених, об'єктами можуть бути: 1) відповідні суспільні відносини; 2) матеріальні блага, нематеріальні блага, продукти духовної творчості, цінні папери, офіційні документи, дії та їхні результати; 3) в поєднанні і перше, і друге. Дійсно, оскільки правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами права, то цілком логічно припустити, що правовідносини виникають з приводу якихось суспільних відносин. При цьому ці суспільні відносини у різних галузях права є різними та такими, що відрізняються між собою тією підставою, на якій вони виникають.

Специфіка пенсійних правовідносин проявляється в наступному: через об'єкт пенсійних правовідносин відбувається їхня індивідуалізація та конкретизація, чітка визначеність стосовно суб'єкта; предметом пенсійних правовідносин є гроші, на отримання яких має право пенсіонер при виникненні пенсійного правовідношення; двосторонній характер змісту пенсійних правовідносин, що проявляється у наявності суб'єктивних прав та юридичних обов'язків обох суб'єктів; для виникнення та зміни пенсійних правовідносин необхідні два обов'язкових, взаємообумовлених юридичних акти – волевиявлення громадянина стати пенсіонером і відповідне рішення компетентного органу про призначення пенсії; припинення пенсійних правовідношень відбувається у випадках, прямо передбачених законом. Звичайно, специфічність пенсійних правовідносин проявляється і в суб'єктному складі. Так, обов'язковою ознакою пенсійних правовідносин є наявність як мінімум двох суб'єктів – пенсіонера та державного уповноваженого органу, що здійснює призначення та виплату пенсії. Однак, в різних пенсійних правовідносинах приймають участь свої особливі суб'єкти.

Пенсійним правовідносинам притаманні свої особливі

властивості. По-перше, це виявляється у специфічності суб'єктів. Суб'єктами пенсійних правовідносин можуть бути будь-яка застрахована особа або, у певних випадках, члени її сім'ї. Вона повинна бути наділена пенсійною правоздатністю, що проявляється у здатності громадянина набувати суб'єктивні пенсійні права та вступати в конкретні пенсійні правовідношення. Пенсійна правоздатність може виникати у будь-яких громадян за певних, чітко визначених законом, підстав. У різних пенсійних правовідношеннях моменти виникнення пенсійної правоздатності не співпадають і залежать від виду пенсії. Також тісно пов'язана з пенсійною правоздатністю пенсійна дієздатність. Щоб отримати пенсію пенсіонер повинен вчинити певні дії, що є реалізацією відповідних суб'єктивних прав та виконанням юридичних обов'язків. Як і правоздатність, дієздатність настає в різні моменти, залежно від того, на який вид пенсії має право особа. Пенсіонер має право довірити будь-кому право отримання пенсії. У такому випадку суб'єктом пенсійного правовідношення стає довірена особа. Пенсійним правовідносинам притаманна наявність ще одного обов'язкового суб'єкту. Таким суб'єктом є відповідний державний орган, що встановлює право на пенсію та призначає її, а також зобов'язаний її виплачувати. Такими органами можуть бути Пенсійний фонд, уповноважені банки, певні організації, в деяких видах пенсійних правовідносин беруть участь свої особливі суб'єкти.

На сьогодні суб'єктами правовідносин в сфері пенсійного забезпечення працівників, що працюють на роботах із шкідливими та важкими умовами праці, є: 1) працівник, що працює на роботі, зазначеній у Списку № 1 або у Списку № 2, який досяг встановленого віку та має відповідний спеціальний стаж; 2) атестаційна комісія з питань умов праці на робочому місці; 3) Державна експертиза умов праці, як контролюючий та відповідальний за правильність застосування списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, за якими встановлюються пільгові пенсії, орган; 4) уповноважена посадова особа підприємства, установи, організації, де працює працівник; 5) управління Пенсійного фонду.

При повному переході працівників, що працюють на роботах із шкідливими та важкими умовами праці, на державне пенсійне забезпечення, звичайно, суб'єктний склад даних правовідносин зміниться. Так, суб'єктами пенсійного забезпечення працівників, що працюють на роботах із шкідливими та важкими умовами праці, будуть: 1) працівник, що працює на роботі, зазначеній у Списку № 1 або у Списку № 2, який досяг встановленого віку та має відповідний спеціальний стаж; 2) корпоративний пенсійний фонд/професійний пенсійний фонд. На нашу думку, атестаційна комісія та Державна експертиза умов праці також будуть приймати участь у зазначених відносинах.

Об'єктом пенсійних правовідносин виступає саме пенсія. Пенсія – це те, з приводу чого виникають пенсійні правовідносини. Доки суспільні відносини не врегульовані правом, вони є абстрактними. Врегульовані правом пенсійні відносини одразу ж набувають правової оболонки, що їх впорядковує та падає їм державного захисту. Окрім цього, пенсійні правовідносини відрізняються від усіх інших тим, що пенсія – це індивідуалізовані грошові виплати. Вона призначається конкретному суб'єкту і має, відповідно, конкретний розмір, що залежить від суб'єктивних та об'єктивних чинників. Тому виникнення пенсійного правовідношення пов'язане з конкретною особою, тобто суб'єктом пенсійних правовідносин. Від того,

хто саме є пенсіонером, та на який вид пенсії він претендує, залежить, яка частка з загального Пенсійного фонду може бути призначена даному суб'єкту. Сама по собі пенсія не може бути жодним чином ані призначена, ані отримана, ані виплачена. Лише у взаємозв'язку відповідних суб'єктів може бути реалізоване право на пенсію. При цьому, ці суб'єкти вступають між собою у відповідні пенсійні правовідносини. До того моменту, як визначиться особа – пенсіонер, пенсійних правовідносин ще не існує. І лише з моменту, коли виникає пенсійне правовідношення, пенсіонер набуває право на отримання відповідної суми з Пенсійного фонду. Таким чином, об'єкт пенсійного правовідношення робить пенсійні правовідносини індивідуалізованими та конкретизованими, чітко визначеними стосовно суб'єкту. Звідси робимо висновок, щодо характерних ознак правових відносин у сфері пенсійного забезпечення, крім того, необхідно віднести індивідуалізований характер пенсійних правовідносин.

Доцільно вказати, що більшість авторів не виділяють предмет пенсійних правовідносин. На нашу думку, такий підхід є помилковим. Так, пенсійні правовідносини виникають з приводу пенсії. Однак, пенсія являє собою певні грошові виплати. Отже, предметом пенсійних правовідносин є гроші, на отримання яких має право пенсіонер при виникненні пенсійного правовідношення, тобто права на пенсію.

Можна вказати на один нюанс. Постає питання: чи виникають пенсійні правовідносини у випадку, якщо компетентний орган відмовив у призначенні пенсії? Така ситуація можлива, якщо особа не має відповідних підстав для призначення пенсії. У такому разі особа не стає пенсіонером. Зазначимо, що пенсійні правовідносини складаються з таких елементів: суб'єкти, об'єкт, зміст. Одним із обов'язкових суб'єктів пенсійних правовідносин є пенсіонер. Оскільки суб'єкта як такого немає, то, відповідно, немає і пенсійних правовідносин. Отже, пенсійні правовідносини виникають у разі, коли компетентний орган видав рішення про призначення пенсії. Таким чином, тільки за умови наявності і волевиявлення громадянина стати пенсіонером, і відповідного рішення компетентного органу виникають пенсійні правовідносини.

Оскільки пенсійні правовідносини в більшості своїй є відносинами не одного дня, в процесі їхньої реалізації можуть відбуватися такі ситуації, коли пенсійні правовідносини змінюються. Так, змінюватися можуть як об'єкт, суб'єкт правовідносин, так і їхній зміст. Наприклад, зміна об'єкта – це зміна пенсії, тобто виду пенсії. Особа, яка отримувала пенсію з інвалідності, досягнувши віку, який дає право на пенсію за віком, подає відповідні документи в орган Пенсійного фонду на отримання пенсії за віком. Таким чином, пенсійні правовідносини з одного виду – пенсійні правовідносини з приводу пенсії з інвалідності – змінюються на інші – пенсійні правовідносини з приводу пенсії за віком. Щодо зміни об'єкта пенсійних правовідносин є деякі нюанси: особа, яка має право на пенсію з інвалідності внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, що вона дістала при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби, або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи з виконанням ітернаціонального обов'язку, в будь-якому випадку продовжує отримувати таку пенсію, навіть, після досягнення пенсійного віку. У такому разі пенсійні правовідносини не змінюються, а виникають нові. Також можуть змінюватися суб'єкти правовідносин. Наприклад, при зміні кількості членів сім'ї, забезпечуваних пенсією в разі втрати

годувальника, пенсія відповідно збільшується або зменшується за кількістю членів сім'ї, які мають право на пенсію. Такий же перегляд пенсії провадиться і в тих випадках, коли виплата пенсії одному з членів сім'ї зупиняється або поновлюється після закінчення обставин, що спричинили зупинення виплати пенсії. Щодо зміни пенсії в разі зміни змісту, то найбільш поширеною в такому випадку є зміна розміру пенсії. Збільшується розмір пенсії – у пенсіонера виникає право на іший розмір пенсії, тобто змінюється суб'єктивне право на отримання пенсії певного розміру.

Однак, права та обов'язки в пенсійних правовідносинах виникають не лише у пенсіонера, а й в органі Пенсійного фонду. Так, органи Пенсійного фонду мають право вимагати відповідні документи від пенсіонерів; стягувати певні суми з пенсії, що були призначені внаслідок зловживань з боку пенсіонера; вимагати відомості, що впливають на розмір пенсії. Відрахування з пенсії можуть проводитися органом Пенсійного фонду у чітко визначених законом випадках: в результаті подання документів з явно неправильними відомостями; неподання відомостей про зміни у складі членів сім'ї; неповідомлення про заробіток чи інший прибуток. Відрахування з пенсії можуть провадитися також на підставі судових рішень, ухвал, постанов і вироків (щодо майнових стягнень), виконавчих написів нотаріальних коптор та інших рішень і постанов, виконання яких відповідно до чинного законодавства провадиться в порядку, встановленому для виконання судових рішень. Головним обов'язком органів Пенсійного фонду є призначення та виплата пенсій. До того ж, вони зобов'язані робити це щомісячно у відповідні терміни – не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія. Пенсія повинна бути доставлена або переслана за рахунок засобів Пенсійного фонду. Отже, специфікою змісту пенсійних правовідносин є їхній двосторонній характер, що виявляється у наявності суб'єктивних прав та юридичних обов'язків обох суб'єктів.

Своєю специфікою відрізняються і умови та підстави призначення пенсій працівникам, що працюють на роботах із шкідливими та важкими умовами праці. Даним працівникам пенсія призначається на пільгових умовах. Умови та підстави призначення пенсії на пільгових умовах – це абсолютно різні явища в сфері пенсійного забезпечення працівників, що працюють на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці. Умовою призначення пенсії на пільгових умовах для зазначених працівників є право на таку пенсію. Право на пенсію на пільгових умовах надає можливість працівнику, що працює на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці, звернутися до відповідного компетентного органу за призначенням пенсії. Звернення за призначенням пенсії передбачає надання всіх необхідних документів. В результаті звернення за призначенням пенсії у компетентного органу виникає обов'язок розглянути надані документи. В результаті розгляду всіх необхідних документів виноситься вмотивоване рішення про призначення або відмову в призначенні пенсії. Рішення про призначення пенсії на пільгових умовах конкретній особі, що звернулася за таким видом пенсії, маючи право на неї, є підставою для призначення пенсії на пільгових умовах. Отже, підставою для призначення пенсії на пільгових умовах є рішення компетентного органу про призначення відповідної пенсії конкретній особі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. - Харьков: Консум, Уп-т вугр. дел, 2000. -704 с.

2. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине: Учебник. –Х.: «Одиссей», 2006. –432 с.
3. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. –М.: Юрид. лит., 1986. –176 с
4. А.Д. Занкин. Правоотношения по пенсионному обеспечению. –М.: Изд-во МГУ, 1974. – 108 с.
5. Толстой Ю.К. К теории правоотношения. –Л.: Изд-во ЛГУ, 1954.

6. Гущин И.В. Правоотношения по социальному обеспечению членов колхоза. – Калининград, 1974. –С.43-47.
7. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // ВВР України. -1996. -№ 30. -Ст.141.

Надійшла до редколегії 28.03.2007

ДИДКОВСКАЯ Т.О. СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАБОТНИКОВ, РАБОТАЮЩИХ НА РАБОТАХ С ВРЕДНЫМИ И ТЯЖЕЛЫМИ УСЛОВИЯМИ ТРУДА (ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Освещены теоретические вопросы, связанные с особенностями правового регулирования пенсионных правоотношений работников, работающих на работах с вредными и тяжелыми условиями труда.

***

DIDKOVSKAJA T.O. SPECIFIC FEATURES OF THE PROVISION OF PENSIONS OF THE WORKERS WORKING ON WORKS WITH HARMFUL AND HEAVY WORKING CONDITIONS (THEORETICAL ASPECT)

The theoretical questions connected to features of legal regulation pension legal relationship of workers, working on robots with harmful and heavy working conditions are covered.

УДК 349.3

К.О. ДЯДЮРА

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ДЕРЖАВНА ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ¹

Розглянуті питання щодо нормативного закріплення державної функції соціального захисту та її фінансове забезпечення; соціальне забезпечення непрацездатних в різних регіонах світу; програми і організації, що вирішують проблеми з соціального захисту непрацездатних.

В умовах світової трансформації до ринкової економіки поряд з позитивними змінами з'являється ряд нагальних проблем, які нерідко приймають глобальний характер, якщо звернутися до такої сфери суспільства, як соціальна. Доведеним фактом є те, що цивілізований перехід до ринку передбачає пріоритетність вирішення соціальних проблем. На пріоритетність вирішення цих же проблем вказують програми багатьох міжнародних організацій (Рада Європи, ООН та ін.), тому на перший план виходить здійснення всіма державами світу такої функції, як соціальне забезпечення, а тим паче у період інтенсивного процесу індустріального розвитку і росту чисельності працівників найманої праці.

Збільшення найманих робітників супроводжується змінами вікової структури працездатного населення: у його складі систематично підвищується кількість літніх людей, потребуючих їх соціального захисту. Одним із важливих факторів, під впливом яких у великому ступені зростає необхідність соціального захисту, його роль і значення в житті людей, є різке зниження рівня забезпеченості економічно неактивної частини населення (літніх, непрацездатних і безробітних). Адаже найбільший вплив на прийняття управлінських рішень у сфері соціальної політики справив такий фактор, як рівень життя суспільства в цілому і окремо кожної країни, показник якого значно

знизився за останні роки.

Саме тому зростає необхідність соціального захисту, який був і залишається одним із пріоритетних напрямів соціальної політики і діяльності кожної держави. На сьогодні ще більше зростає необхідність у реформуванні систем соціального захисту, чому є цілком об'єктивне пояснення. Важливим фактором для цього стало те, що за останні 30 років дослідники відзначають ознаки глобального старіння населення планети, що характерні для всіх континентів і держав [1, с.46-47]. А отже, невідносно зростає необхідність в соціальному захисті непрацездатних груп населення, що створює додаткові труднощі для економіки соціально орієнтованих держав. За даними ООН можна відстежити динаміку демографічних показників старіння населення планети [2, с.69].

Ці показники говорять про той факт, що через кілька років значно зростуть потреби в медико-соціальній допомозі і послугах, а це відповідно стане викликом для економіки соціально-орієнтованих держав. Адаже лише середня вартість послуг охорони здоров'я, як очікується, зростає на 41 % між 2000 і 2050 роками, що буде складати для країн, що розвиваються, підвищення витрат на 36 %, а для розвинутих країн – на 48 %. До того ж відзначають, що жінки більше ніж чоловіки доживають до старечого віку, що важливо враховувати, бо жінки частіше користуються всіма видами медичних послуг, включаючи допомогу на дому.

Тому сьогодні виникла гостра необхідність у пошуку альтернативних джерел фінансування систем соціального

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Іштин М.І. (ХНУВС).